

ראיון: **חנוך אילסר**

האגודה הישראלית לאקולוגיה
ומדעי הסביבה

שחר בוקמן

עורך אקולוגיה וסביבה

ציטוט מומלץ

אילסר ח ובוקמן ש. 2014. צורך
השעה – אסטרטגיה ימית אזורית
לאגן המזרחי של הים התיכון –
ראיון עם עמי אילון. *אקולוגיה
וסביבה* 5(1): 128–129.

אלוף (בדימוס) עמי אילון, לשעבר מפקד חיל הים וראש שב"כ, וכן יו"ר המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה

צורך השעה – אסטרטגיה ימית אזורית לאגן המזרחי של הים התיכון – ראיון עם עמי אילון

4 במאי, 2014

[גיליון אביב 2014 / כרך 5\(1\) / הים התיכון](#)

[המילה האחרונה](#)

הים כמעט שאינו נוכח בנרטיב הלאומי, היהודי-ציוני. לדעתי, הדבר בולט כשבוחנים את התפיסה הגאו-אסטרטגית של מדינת ישראל: מצד אחד ישראל היא מדינת אי (לראיה, כ-97% מהיבוא ומהיצוא של הסחורות הממשיות נעשה דרך הים). מצד שני, הים כמעט שאינו נוכח באסטרטגיה, במדע ובהתעניינות הציבורית. אני אומר זאת כמי שניסה לשכנע (ללא הצלחה, כמו כל מפקדי הים האחרים) את המטה הכללי, הממשלה והציבור, שישראל היא אי, ושיש לפרוט מכך משמעויות (משפטיות, תקציביות, וביטחוניות). מעין בנאומו דוד בן-גוריון משנות ה-30 עולה שיותר מכל ראש ממשלה שבא אחריו, הייתה לו ההבנה שהכרת הים, הפלגה בו וחקירתו הכרחיות לעתידה ולעוצמתה של מדינת ישראל.

ש: מהו הים התיכון עבורך?

ת: באופן אישי, ההסתכלות שלי על הים לא החלה בהגיעי לחיל הים, אלא קשורה לנוף ילדותי. גדלתי בטבע, לחופי הכינרת, שנראתה לי אז כים. עוצבתי על-ידי הדור של הוריי, שבמתח שבין היחיד לכלל, ובין ההווה לעתיד, בחרו בקצה הקיצוני של הכלל והעתיד (עד כדי מחיקת היחיד והווה). חלק מזה נטמע בי. לטעמי, החיבור בין אהבת הטבע וההסתכלות על המציאות במונחים של כלל ושל עתיד הם שלושת היסודות ההכרחיים לביסוס קיימות. לפיכך, עבורי ים הוא מושג כוללני, שסביבה היא חלק ממנו.

ש: כמי שמכהן כיו"ר הוועד המנהל של אוניברסיטת חיפה, מה הן המגמות העיקריות שאתה מזהה בחקר הים התיכון?

ת: חלוצי המחקר הימי באוניברסיטת חיפה היו פרופ' אבנר רבן וד"ר אלישע לינדר, שהנחילו את התפיסה שלפיה יש להבין את ההיסטוריה האנושית של ארץ ישראל דרך מבט מהים. לפני כשמונה שנים הבשילה הבנה מדעית (או שאולי הייתה זו אינטואיציה יוצאת מן הכלל), בקרב נשיא האוניברסיטה דאז, פרופ' אהרון בן זאב, ויו"ר חבר הנאמנים דאז, ליאון צ'רני, שיש להסתכל על הים כעל כמערכת הוליסטית, שהבנתה מחייבת מחקר רב-תחומי.

לא ניתן להבין מה קורה באגן המזרחי של הים התיכון ולהבין סוגיות סביבתיות הקשורות אליו, ללא הבנה מעמיקה של התהליכים הגאולוגיים המתקיימים בו, או ללא הבנת ההשלכות הדרמטיות של החיבור בין האוקיינוס ההודי לבין הים התיכון עקב כריית תעלת סואץ. לפיכך, הוקם בית הספר למדעי הים, שהוא גרעין הידע האקדמי החשוב ביותר בישראל כיום.

גילוי מקורות האנרגיה בים הדגיש את העובדה כי ישנה לקונה מדעית – יש אנרגיה, אבל חסר הידע המדעי שיאפשר להשתמש בה בצורה מושכלת. המודעות בארץ לסוגיות ימיות נמוכה בצורה מבהילה, ורמת הידע נמוכה גם היא. הפקת אנרגיה בים (כמו גם התרחבות הסחר העולמי הימי) יוצרת פוטנציאל לשואה אקולוגית. דוגמה לכך היא הכוונה, שכמעט התממשה, להניח את הצינור להובלת הגז ממאגר לווייתן אל היבשה בתוואי שעובר באזור שעלול לאבד את יציבותו בעת רעידת אדמה חזקה.

נשיאת האקדמיה למדעים, פרופ' רות ארנון, קראה לפיכך לממשלת ישראל לתת מענה מדי ללקונה המדעית. קריאתה הובילה להקמת המרכז הישראלי לחקר הים התיכון – קונסורציום שבמרכזו אוניברסיטת חיפה, הטכניון והמכון לחקר ימים ואגמים, ושמשולבים בו כמעט כל המוסדות המחקריים בארץ. המרכז יהיה מוקד ידע מדעי שיתבסס על דיסציפלינות רבות, בין אם מתחומי ידע קיימים ובין אם תוך חיזוק תחומים כגון משפט ימי, סחר ימי ואסטרטגיה ימית – marine strategy. אגב, בעברית אין הבדל בין מונח זה לבין navel strategy (חקר ההיבט הביטחוני), אך מבלי להעליב את חברי בחיל הים, חקר ההיבט הביטחוני הוא שולי בלבד.

ש: זאת משום שחקר ההיבט הביטחוני כבר מקבל מענה ראוי בצבא?

ת: לחלוטין לא. ההיבט הביטחוני אינו מטופל היטב! בעצב אומר שצה"ל מעולם לא ידע ללמוד סוגיה באופן מקצועי ומעמיק ולבחון חלופות למדיניות. התפיסה הצה"לית גורסת כי "מה שלא הומצא אצלנו – לא קיים". בצבאות מערביים אחרים הידע האסטרטגי מגיע לרוב מהממשק החיוני בין מכוני מחקר מדעיים, משרד ההגנה וזרועות הצבא. אף על פי שבמכוני מחקר מדעיים בארץ יש כיום ידע רב יותר מאשר בתוך הצבא, יכולת ההשפעה שלהם על האסטרטגיה הביטחונית נמוכה משמעותית.

ש: אתה מצביע על כשל המוכר לך מעברך הצבאי בחיבור בין הידע האקדמי לבין המערכת הביטחונית. כמי שפעיל כיום בזירה האקדמית, כיצד לדעתך ניתן לחבר בין המערכת המדינית בכללה לבין הידע האקדמי הרלוונטי?

ת: לאור תגליות האנרגיה פנו משרדי הממשלה לחברות האנרגיה כדי לקבל מהן ידע אקדמי בנושא. חברות האנרגיה שכרו לשם כך מדענים, אך התוצאה הייתה שהידע שהוצג הושפע ממי ששכר את המדען (דהיינו, חברות האנרגיה). לכן קיים עניין במשרדי הממשלה השונים במחקר ובידע מסוג זה, שיהיה בלתי תלוי. במרכז הישראלי לחקר הים התיכון יתבצע מחקר גאו-אסטרטגי יישומי שיציג חלופות מדיניות, ויספק את הידע הנדרש לקובעי המדיניות לצורך קבלת החלטות. שאיפתי היא שמשרדי הממשלה יהיו אלה שיזמינו את המחקרים (אם כי נקפיד שהם לא יתערבו באופן המחקר), כי המטרה היא שהמחקרים יגיעו לדיון סביב שולחן מקבלי ההחלטות.

לדוגמה, מדינת ישראל החליטה לייצא גז. אך למי ולאן? כלכלנים מתייחסים לעובדה זו כאל שאלה כלכלית גרידא, בעוד בעצם מדובר בסוגיה הראויה למחקר גאו-אסטרטגי. האם נמכור דרך צינור תת-ימי שיגיע לטורקיה וכך נשחרר אותה מתלות באנרגיה של איראן ורוסיה? או שנעביר גז בצינור לקפריסין ושם הוא יונזל ויימכר למרבה במחיר באירופה? או שמא הגז יועבר בצינור למצרים ויתחבר למיזם האנרגיה הגדול ביותר שמתכנן האיחוד האירופי בסהרה? כל אפשרות מייצגת אסטרטגיה אחרת, היוצרת מזרח תיכון אחר מבחינת קואליציות ובריתות בין-לאומיות. האם יש מי שחושב על הדברים הללו כיום? בחינת הדברים הללו מחייבת השגת ידע בכל התחומים הנדרשים.

ש: אתה מדבר על הסיכוי לשגשוג ולרווחה בעקבות גילויי האנרגיה, אך אין להתעלם מהחשש להיווצרות מוקד חדש של סכסוך לאומי עקב מחלוקת על גבולות משאבי טבע.

ת: גילויי האנרגיה הוא אירוע דרמטי בתולדות מדינת ישראל. כל אירוע דרמטי משנה מציאות. מי שהייתה לו, למשל, נגישות לכוח עלול לאבד אותה. זה נכון לגבי אנשים, ארגונים ומדינות. זה נכון גם כמעט לכל אירוע – יש הרואים בו סכנה ויש הרואים בו הזדמנות. אני באופיי רואה בכל דבר את ההזדמנות (למרות שאני כמובן מודע גם לסכנות). יש המייחסים לי בשל כך נאיביות, אך מבחינתי כל הנרטיב הציפוי הוא של אופטימיות ורצון חופשי. אני חושש שאנחנו כחברה, מרוב עיסוק בשקלול הסכנות, מאבדים את היכולת שלנו לזהות הזדמנויות.

אין ספק שתגליות האנרגיה מציבות בפנינו סכנות, ושמרחב הסכסוכים גדל. מיקום גבול המים הכלכליים בין ישראל ללבנון שרוי במחלוקת, כאשר על הקצה הצפון-מערבי של שטח זה טוענת לבנון לבעלות. לבנון נתנה לחברות בין-לאומיות זכויות לחיפוש אנרגיה באותו אזור, והחיפושים יחלו בעוד מספר חודשים. מה ילד יום? מצד שני יש פה הזדמנות בלתי רגילה ליצור שיתופי פעולה, ולכן אני חושב שאסטרטגיה ימית אזורית לאגן המזרחי של הים התיכון היא צורך השעה.

ש: מניסיוןך בדיונים מעשיים על פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, כיצד מתבצע העיסוק במשמעויות

של העובדה שהצדדים חולקים משאבי טבע, בצל היסטוריה ומציאות רוויות סכסוכים?

ת: היו הרבה שלבים בדו-שיח עם הפלסטינים שהנושאים הללו טופלו בהם, אבל זה מעולם לא הגיע לכדי הסכם בר-מימוש, כך שבהיבט הרשמי יש התעלמות כמעט מוחלטת. בתהליכי מו"מ בונים נרטיב, לא כדי שהאדם ברחוב יקבל אותו, אלא כדי שמקבלי ההחלטות יבינו שיש מודלים לפתרון סכסוכים וליצירת אינטרסים משותפים אפילו במציאות המקוטבת ביותר. שינוי ה-state of mind הוא תהליך מורכב ביותר שמקבלי ההחלטות עדין לא עשו.

למי שהפליג בים שנים רבות, קל יותר לעבור שינוי שכזה. בים יש משמעות שונה למונחים כגון גבול ואופן ההגנה עליו, שטח ושליטה בו, איום ולחימה. שוני זה מכתוב תפיסה שונה לגבי יחסי הגומלין בין חברות, אנשים ומדינות בכלל, כמו גם ביחס לניהול משותף של משאבי הטבע. לגבולות בהחלט יש משמעות בהיבט של זהות וריבונות, אך הדיון הציבורי הישראלי לגבי גבולות נתקע באמצע המאה הקודמת, תוך התעלמות ממהפכות טכנולוגיות ומשינויים תרבותיים. אני חושב שהשינויים הטכנולוגיים יוצרים מציאות שבה לאנשי הים חשיבה עדכנית יותר, המקלה עליהם להתנתק מהתפיסות הקיימות, כיוון שהם לא היו מחוברים לתפיסות אלה מלכתחילה. שחרור מקבלי הקיבועון המחשבתי יכול לאפשר בניית מודלים מתאימים לניהול משותף של משאבי הטבע.